

Расцька Людмила Василівна –
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Київського національного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

Детермінанти поширення наркоманії в Україні

У статті розглянуто основні детермінанти поширення наркоманії в Україні, які необхідно враховувати при розробці ефективних заходів протидії цьому негативному соціальному явищу.

Кількість чинників, які впливають на розвиток наркоманій, постійно збільшується, змінюються їх якісні характеристики. Тому причини наркоманій не можна звести до якогось єдиного чинника. Іноді одна причина призводить до наркоманії, а іноді низка причин, що діють на особистість в одному напрямі, ведуть до її розвитку. На нашу думку, може бути комплекс причин, несприятливих умов та інших чинників, кожний з яких певною мірою зумовлює розвиток різних видів наркоманій. *На рівень поширення наркоманії суттєво впливають біологічні, соціально-психологічні та психологічні чинники, також причини й умови соціального, правового, ідеологічного, економічного, політичного та іншого характеру:*

1. Біологічні, соціально-психологічні та психологічні чинники.

Останніми роками отримано дані про деяку роль патологічної спадковості наркоманії. Під час обстеження наркоманів досить часто виявляють спадкову обтяженість, від якої частково і залежить ризик виникнення наркотичної залежності, хоч це і не обов'язково.

У чому ж полягає ця обтяженість, що представляє собою ці сприятливі чинники, або, як їх ще називають, чинники індивідуального нахилу?

Це, передусім, біологічний ґрунт, здебільшого спадковий захворювання, у кращому випадку – конституціональна схильність, природжені ознаки, що визначають характерні особливості майбутнього наркомана.

Медико-біологічна концепція наркоманії є достатньо продуктивною і протягом багатьох десятиріч дозволяла проводити глибокі дослідження патогенеза та розробляти підходи до лікування наркоманій. Але з часом стало все більш очевидним, що в рамки біологічної структури не вкладається значна кількість проблем, пов'язаних з такими фундаментальними, виключно людськими категоріями, як мораль, етика, духовність. Лікарі та психологи вважають, що основною метою реабілітаційного комплексу є відновлення або активізація морально-етичних норм у кожного індивіда.

Сприятливими чинниками є важкі захворювання, під час лікування яких застосовуються наркотичні препарати і може розвинути наркоманія.

Але не лише фізичні страждання зумовлюють розвиток наркоманії. Важливе значення має нервово-психічний чинник – неприємні, негативні емоції, переживання внаслідок проблем у виробничих, сімейно-побутових, особистих та інших стосунках. Життя людини не буває безхмарним. Втрата близьких, нездійсненні мрії, різні життєві невдачі й біди, кохання без взаємності, ревності – ці та багато інших моментів, що травмують психіку, завжди затмарювали життя людини.

Однак причинами звернення до наркотиків можуть бути не лише виражені психотравми, але і буденні труднощі, емоційний дискомфорт, невідповідність

середовищу, незадоволення оцінки суспільством. Явища соціальної дезадаптації з'являються, коли молодь не може визначити себе в житті (після закінчення школи під час вибору професії, після служби в армії тощо). Тому іноді вживають наркотики для розслаблення, зняття втоми, перенапруження тощо.

Проаналізувавши дослідження, проведені автором А.Є. Личко, ми бачимо, що першому знайомству з наркотиками сприяє і низка неспецифічних факторів, найбільшу частку яких складає девіація особистості [1]. Друге місце посідає особливість соціальної орієнтації [2]. Третє місце за значенням відноситься групі факторів, які відображають негативне відношення до праці та навчання [3]. Четверте – особливість виховання. П'яте – гіперпротекція. Шосте – вплив неформальної, референтної для підлітка групи [4].

Звичайно у таких осіб обмежене коло інтересів, втрачена соціальна спрямованість, недостатньо високий інтелектуальний і етичний рівень, вони не знають питань психогігієни, не вміють цінити і розподіляти свій час, правильно організувати відпочинок. Часто будучи прихильниками гедонізму (*від грецьк. hedone – насолода*), вони орієнтуються лише на розваги і отримання задоволення. Вживання наркотиків стає для них необхідним атрибутом культу розваг, у пошуках яких вони марнують життя. Це призводить особистість до конфліктів із суспільством, найближчим оточенням, із сім'єю або з самим собою. Ці люди завжди емоційно напружені.

У розвитку наркоманії відіграє значну роль неправильне виховання дитини, коли формується слабовілля, схильність втікати від труднощів. Особливу тривогу викликає зростання наркоманії серед школярів і студентів (у 6 – 8 раз за останні 5 років).

Треба виокремити декілька типів неправильного виховання, які можуть стати причиною залучення підлітка до наркотиків. Це: 1) гіпоопіка або гіпопротекція – виховання за типом Попелюшки; 2) гіперопіка – “оранжерейне” виховання; 3) домінуюча гіперпротекція – надмірна увага і задоволення всіх бажань дитини, виховання за типом кумир сім'ї (потураюча гіперпротекція); 4) зайве суворе або навіть деспотичне виховання, пред'явлення непомірних вимог. Усі перераховані крайнощі виховання часто призводять до розвитку дисгармонійної особистості з підвищеним ризиком залучення до наркотичних речовин. У разі гіпоопіки, яка виявляється фактично відсутністю виховання, батьки відгороджуються від контакту з дитиною, захоплюються особистими справами (робота, хоббі і т. п.). Вони не займаються вихованням дитини і надають їй повну, безконтрольну свободу. Такі батьки виправдовують себе тим, що дитина виросте самостійнішою, загартованою в життєвій боротьбі, сама навчиться долати труднощі життя тощо.

Найчастіше наркотики починають вживати підлітки, які живуть у неблагополучній соціально-побутовій обстановці.

До наступної соціально-психологічної причини можна віднести негативний вплив мікросоціальних груп і негативного лідера. Найважливішою соціальною потребою молоді є можливість неформального спілкування з однолітками.

Кожна людина потребує контакту з собі подібними. У підлітків ця особливість психіки ще більш розвинена – вони прагнуть мати свідомість групової приналежності: не відстати від інших, бути прийнятими групою, зайняти в ній належне місце. Більше того, реакція згрупування з однолітками є домінуючою, що визначає поведінку молодих людей.

У цих групах часто культивується своя філософія, свій погляд на світ, свої цінності й життєві орієнтири. Підліткам властива реакція емансипації – звільнення з-під опіки і контролю дорослих (батьків, вчителів, вихователів, наставників). І якщо підліток потрапляє до групи, де прийнято зневагу до загальноприйнятих норм поведінки і моралі, зі своїм стилем життя, зі своєю формулою стосунків, серед яких

певне місце займає і вживання наркотиків, то він прагне пристосуватися до життєвого укладу цієї групи, до її наркотичних цінностей. Це надто небезпечно для молоді, несформованої особистості. Таким чином, страх перед засудженням оточуючих однолітків-наркоманів підштовхує їх до наркоманії.

Підлітки цінують силу, оригінальність поведінки і поглядів, шокуючу самовпевненість, незалежність, хоча це іноді виявляється запереченням загальноприйнятого способу життя і навіть активним протиставленням та викликом громадській думці. З'являючись у групі, такі особистості користуються великим авторитетом і стають лідерами. Вони здатні направляти інтереси групи і впливати на характер її діяльності. Часто ними бувають “навчені досвідом наставники” – асоціальні особистості більш старшого віку, котрі вживають наркотики і подають згубний приклад іншим членам неформальної групи. У цих випадках поведінка підлітка регулюється небажанням відстати від товаришів, не бути “білою вороною”, інакше тебе висміють і ти втрапиш авторитет.

Деякі дослідники пов'язують наркоманію з вираженим культом споживацтва, постійним прагненням “споживати щастя” як товар. Прихильники гедонізму приймають наркотики з метою отримання нових незвичайних відчуттів. Отримання задоволення для них настільки важливе, що вони порушують соціальні заборони. У цьому плані найвразливіший підлітковий і юнацький вік, коли особливо сильна тяга до нових психічних переживань.

Деякі артисти, діяльність яких вимагає тимчасового напруження, а іноді й високого підйому, іноді вживають різні допінги під час виходу на сцену. Робиться це з метою “поліпшити” свій психічний стан, позбутися хвилювання, страху перед публікою і мати більший успіх.

Розвиткові наркоманії сприяють часте зіткнення з наркотичними речовинами, їх доступність у зв'язку з особливостями професії.

Вбачається, що недостатня санітарно-освітня робота також сприяє поширенню наркоманії. Наркоманія – хвороба молодих. 85 % хворих на наркоманію – це люди віком від 16 до 35 років і більшість (90 %) з них навіть не передбачали, які наслідки їх чекають. Наркотична безграмотність визначила їх ставлення до наркотиків. Багато хто вважав, що небезпека їм не загрожує, оскільки вони тільки палять гашиш, а наркоманія, за їхнім поняттям, це коли “колються”. Так на ниві незнання виростає повна безстрашність прийому наркотичної речовини.

2. Соціальні причини виникнення наркоманій.

Наркоманія є соціальною хворобою насамперед тому, що визначальними чинниками в розвитку і поширенні наркоманій є соціальні [5]. Можна простежити чітку прямо пропорційну залежність збільшення загального поширення наркоманій у важкі періоди історії розвитку суспільства, наприклад під час війни, коли військовослужбовці в екстремальних умовах бачать в наркотиках стимулюючий засіб.

Голод, різні негативні соціальні ситуації і потрясіння також сприяють поширенню наркоманії. Чим гірше у країні люди забезпечені матеріально, житлом, харчуванням, роботою, медичним обслуговуванням, тим гірше вирішуються соціальні питання тощо, тим виразніше незадоволення, нервозність, напруженість, депресивність, невпевненість у завтрашньому дні, перевтома, заклопотаність.

Нестійкі особи, що не вміють переносити життєві труднощі, шукають можливість штучно спричинити заспокоєння або збудження і вдаються до вживання наркотиків. У прагненні втекти від навколишньої несправедливості, від проблем сьогодення криються причини, що штовхають людину у світ ілюзій і фантазій. Внаслідок чого ми знаходимо обмежену особистість, що копається в собі, нещасну, жалюгідну, і яка відрізняє себе від свого реального положення лише у свідомості,

насолоджується думкою про свою внутрішню свободу, “незалежну” від зовнішніх, чужих їй сил.

Вживання наркотиків може бути також способом протесту проти сімейного середовища, суспільства, загальноприйнятих норм поведінки, політичного режиму. Хоча можна зазначити, що одиниці серед наркоманів вступають у дійсну політичну боротьбу і майже немає серед них активних членів серйозних опозиційних партій.

Додатковою причиною наркоманії є відсутність розумних розваг, які іноді замінюються “нездоровою” літературою, телепередачами, специфічними кінофільмами, в яких демонструються позитивні переживання наркоманів, їх життя і пригоди.

На рівень поширення наркоманії суттєво впливають механізми загального соціального контролю, до яких належать суспільство, мікросоціальне середовище (професійне оточення, коло знайомих і друзів, сім'я). Послаблення цього контролю веде до поширення наркоманії.

Наркоманія є наслідком недостатнього виховання, моральної нестійкості та інших причин, про які йтиметься далі. Треба зазначити, що наркоманії в основному властиві підліткам, в яких соціальна зрілість відстає від фізичного розвитку. Згідно з даними ВООЗ, деякі західні вчені, які ґрунтуються на позиціях примітивного психобіологізму, намагаються пояснити причини початку вживання наркотичних речовин лише тим, що диспропорція в соціальному і фізичному розвитку веде до невпевненості, яка трансформується на тривогу і агресивність. А це, у свою чергу, повторно стимулює посилення тривоги і невпевненості. Виникає хибне коло, яке нібито примушує молодих людей вдаватися до прийому наркотичних засобів.

3. Причини правового та ідеологічного характеру визначаються позицією нашої держави, яку вона мала за часів існування Радянського Союзу. Уряд вважав за основне переслідування наркозалежних осіб та не звертав належної уваги на осіб, які розповсюджували наркотичні засоби. Звідси ми бачимо, що введення національним законодавством більш суворих санкцій за незаконний обіг наркотиків та поширення наркоманії є доцільним.

В Україні на сучасному етапі взагалі відсутній чіткий механізм “ідеологічного стримування”, який за радянських часів забезпечувався за рахунок існування громадських організацій, таких як піонерська та комсомольська організації. Ці організації мали великий авторитет і впливали на формування особистості молоді. В наш час було б слушним створення подібних організацій за умови відсутності в них політичного спрямування. Але не можна заперечувати те, що соціально-позитивна ідеологія не може принести корисного результату. З 90-х років ХХ століття суспільство, відмовившись від комуністичної ідеології, не запропонувало будь-якої іншої. Для формування антинаркотичної свідомості у підлітків і молоді буде доцільним організувати, за прикладом Данії, Норвегії, Швеції, скаутські рухи, завдяки діяльності яких рівень поширення наркоманії та розповсюдження наркотиків значно зменшується.

4. Причини і умови економічного характеру.

Незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин спричиняє дуже велику шкоду як соціальному життю країни, так і її економіці, тому ці детермінанти обґрунтовано є одними з найбільш значимих. Шкода, яку спричиняє незаконний обіг наркотиків державі, зумовлена наступними обставинами:

– на наркотики витрачаються величезні матеріальні засоби та кошти, які, в свою чергу, є складовою наркобізнесу, а якщо конкретніше – тіньової економіки, що значним чином ускладнює соціальний, економічний і політичний розвиток країни;

– наркоманія спричиняє негативний вплив на рівень виробничих сил. Продуктивність праці наркозалежних осіб є незначною, у порівнянні з відповідними показниками здорових осіб.

Наркобізнес несе в собі величезні прибутки, які часто не можна навіть порівняти із зусиллями, які були витрачені для отримання цих прибутків, і це теж є значимою складовою антисоціальної наркотизму.

5. Причини та умови політичного характеру.

За останні роки соціально-політична ситуація, яка склалася між Україною та зарубіжними країнами, а саме: відкритість кордонів, зростання злочинності, поява нових транзитних шляхів значним чином впливає на криміногенну ситуацію, пов'язану з порушенням обігу наркотичних засобів і психотропних речовин.

Найбільш наркокриміногенним є регіон сходу України. Це зумовлено не лише особливостями регіону як індустріальної частини держави. Східні кордони країни перетинають шляхи транспортування героїну з країн Центральної Азії до Західної Європи, зокрема, так званий "Шовковий шлях". Вже тривалий час Україна є не тільки транзитною державою. Як свідчать статистичні дані ДБНОН МВС України, на нелегальному ринку має місце поступове витіснення традиційних наркотиків контрабандним героїном.

Нами розглянуті загальні причини поширення наркоманії. Поєднання особливостей підліткового віку, соціального, інформаційного і культурного стану нашої держави впливають на темпи наркотизації молоді. Отже, основним завданням протидії наркоманії є залучення молоді до здорового способу життя шляхом створення відповідних соціально-економічних умов, відкриття соціальних центрів психологічної допомоги та поліпшення їх співпраці з відповідними установами та громадськими організаціями.

Список використаних джерел

1. Личко А.Е. Подростковая психиатрия. Изд. 2-е. Л., 1985. – С. 416.
2. Ковалев В.Г. Ноотропные вещества. – Волгоград, 1990. – С. 368.
3. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. – Л., 1983. – С. 255.
4. Stanton M.D., Shadish W.R. Outcome, attrition, and family – couples treatment for drug abuse metaanalysis and review of the controlled, comparative studies // Psychol. Bull. – Vol. 122. – № 2. – P. 170.
5. Юнак В.Ю. Наркоманія – дорога в безодню. – К., 2001. – С. 160.

The article is devoted to the consideration of the main determinants of drug addiction spreading in Ukraine, which must be taken into account in the development of effective measures of counteraction this negative social phenomenon.